

To už dnes není žádný věk. K sedmdesátinám Jana Janka

Historiky přírodních věd bývají často vědci za odborným zenitem. Koneckonců i Bohumil Němec k závěru své dlouhé kariéry se ne vždy s největším úspěchem soustředil třeba na dějiny ovocnářství. Mnohem vzácněji se vyskytují přírodovědci, kteří se na historii svého oboru zaměřují již na počátku profesní dráhy nebo alespoň před jejím vyvrcholením. Důvodů může být řada – před r. 1989 hrály někdy významnou roli politické otázky nebo znechucení z atmosféry na dosavadním pracovišti po provedených čistkách. Jindy jde o řešení vycházející z prostého nedostatku vhodných pracovních příležitostí v dané oblasti. Přejít k historickému bádání se podaří ovšem jen některým. Velmi často se z dotyčného historika přírodních nebo lékařských věd stane smutná figura, kterou příliš nerespektují ani plnokrevní historici, absolventi některého z daných oborů na univerzitě, ani jeho dřívější kolegové z věd o živé či neživé přírodě. Zvládnout oba světy s jejich specifickými formami práce se dokonale podaří jen nemnohým. Ale když už se to povede, tak to stojí za to.

Mezi vzácné příklady úspěšného spojení přírodovědce a historika určitě patří i nynější sedmdesátník prom. biol. doc. Jan Janko, CSc. Svou kariéru rodák z pražských Modřan a absolvent oboru geobotanika na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze zahájil po vojenské službě v r. 1961 jako pracovník Okresního osvětového domu v Mělníku – ve městě, které hrálo a hraje v jeho životě mimořádně důležitou roli. Zde se věnoval popularizaci přírodních věd, především své milované botaniky. Na počátku 70. let nakrátko zakotvil v pražském Ústavu pro kulturně vzdělávací činnost, ale v r. 1973 nastoupil definitivně dráhu historika přírodních věd. V tomto roce byl totiž přijat jako odborný pracovník do tehdejšího Ústavu československých a světových dějin Československé akademie věd. Nebyla to jednoduchá doba a i v dějinách přírodních věd řádili tvrdí ideologové. Jan Janko se k nim však nepřipojil. Naopak projevil velký cit pro vnímání chemických a biologických věd v kontextu dobového myšlení především 19. stol. Velkou pozornost věnoval zejména teoretickým koncepcím ve vědách, jedním z životních témat se mu stal spor fyziologa Františka Mareše s chemikem Bohuslavem Raýmanem o tzv. principie přírodovědeckého poznání (viz např. článek J. Janka K výročí Bohuslava Raýmana; Živa 2011, 1: I–II). Zpočátku se Jan Janko jednoznačně přikláněl k Marešovi, který zdůrazňoval oproti hromadění faktů význam invence, rozpracování teorie, ujasnění metod a filozofický podklad. To právě imponovalo J. Jankovi, který často zdůrazňuje nutnost překonání prostého pozitivismu, stále běžného nejen

1 Jan Janko na semináři Bohuslav Raýman (1852–1910), badatel, učitel a organizátor vědy, který se konal 13. října 2010 v budově Karolina. Foto V. Mádlová, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

v historických vědách. Marešovy teorie odpovídají také jeho představám o podobnosti vědeckého a uměleckého způsobu vnímání. Na semináři k 100. výročí narození Bohuslava Raýmana v r. 2010 se však ukázalo, že s odstupem 30 let vidí Janko rozpory mezi oběma českými vědci méně vyostřeně a jeví snad i určité pochopení pro dříve zavrhaného Raýmana. Na jeho příchyllosti ke zdůraznění role filozofického podkladu práce a ke snahám o propojení vědy a umění se však nic nemění.

V r. 1977 Jan Janko získal titul kandidáta věd, což s sebou neslo přesun do kategorie vědecký pracovník. Dalšího povýšení v Ústavu se dočkal v r. 1985, kdy se stal vedoucím Oddělení dějin vědy a techniky. To už měl za sebou dvě monografické publikace – Vznik a rozklad mechanistické koncepce ve fyziologii (Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1975) a Vznik experimentální biologie v Čechách 1882–1918 (Nakladatelství Academia, 1982). Do listopadu 1989 pak stihl vydat ve spolupráci se Soňou Štrbáňovou ještě jednu knihu nazvanou přízračně Věda Purkyňovy doby (Nakladatelství Academia, 1988). Jan Evangelista Purkyně patří k dalším velikánům vědy, jejichž osudy a schopnostmi kreativního myšlení byl Jan Janko uchváten (viz např. článek Naturfilozof J. E. Purkyně; Živa 2011, 5:

206–208). Podobně ho fascinoval třeba Johann Wolfgang Goethe, který dokázal geniálním způsobem propojit přírodovědecké bádání a uměleckou činnost, nebo již zmíněný botanik a opravdová renesanční osobnost Bohumil Němec, jehož vzpomínky J. Janko editoval v r. 2002 (k výběrové edici jeho deníkových zápisků se bohužel dosud nepropracoval).

Ústav československých a světových dějin ČSAV prošel hned po listopadu 1989 rozsáhlými změnami, oddělení vedené J. Jankem přešlo r. 1990 do nově vytvořeného Ústavu teorie a dějin vědy, který však byl v rámci úspor za tři roky zrušen. V r. 1994 Jan Janko spojil své působení až do odchodu do penze s Archivem Akademie věd ČR (později Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, v. v. i.). V 90. letech se také intenzivně zapojil do pedagogické činnosti na vysokých školách – nejprve šlo o Institut základů vzdělanosti Univerzity Karlovy v Praze, později přednášel na Přírodovědecké fakultě UK v Praze a také na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni, kde na katedře filozofie působil dosud. V r. 2000 se na Přírodovědecké fakultě UK habilitoval pro obor filozofie a historie přírodních věd. O tři roky dříve vyšla jedna z jeho nejocetovanějších knih – rozsáhlá monografie Vědy o životě v českých zemích 1750–1950 (Archiv Akademie věd ČR), která je nezbytnou součástí knihovny každého historika přírodních věd v českých zemích zabývajícího se děním v 19. a 20. stol. V 90. letech i později se Jan Janko ve větší míře věnoval také přírodním vědám 20. stol. Studoval např. otázky eubiotiky a eugeniky a s Emilií Těšínskou připravil velice ceněný, i když nyní poněkud pozapomenutý sborník Technokracie v českých zemích (1900–1950), vydaný Archivem Akademie věd ČR r. 1999.

Již od 70. let spolupracoval s časopisem Dějiny vědy a techniky, členem redakční rady se stal v r. 1976 a od r. 1995 působil jako hlavní redaktor časopisu. Publikoval zde řadu článků k problematice přírodních věd 19. a 20. stol., ale také množství zpráv a recenzí. Cyklus konferencí k dějinám vědy ho dovedl k několika příspěvkům věnovaným osudům mičurinské biologie v Československu a také počátkům ekologického myšlení a ekologii v 70. letech 20. stol. Do dějin po r. 1950 se však, pokud vím, Jan Janko nikdy nevydával s příliším nadšením, protože považoval toto období za dosud živé a nehodlal se zapojovat do rozhořčených diskuzí různých pamětníků. Spíše ho lákaly výlety do starších období – např. v publikaci Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích (Nakladatelství Academia, 2010) přispěl úvodním esejem O učencích v Česku, jejich idejích a institucích. Pro potřeby studentů v Plzni připravil v r. 2006 skripta Věda v renesanci a novověku. Zejména v 90. letech se zapojil do bádání o německé vědě a vědci působících v českých zemích – šlo např. o portrét botanika Adolfa Paschera. Výčet studií Jana Janka by mohl ještě dlouho pokračovat, i když v posledních letech jeho rozlet někdy brzdily různé zdravotní nebo rodinné obtíže. Snad ale můžeme doufat, že se mu podaří v dohledné době

ještě šířeji zpracovat poznatky z bádání nad osobním fondem botanika Karla Domina (zatím vydal Jan Janko ve spolupráci s Marií Bahenskou alespoň zprávu o tomto fondu v časopise *Práce z dějin Akademie věd* 2009, 2: 125–136). Významným obohacením české historiografie přírodních věd by se mohla stát také edice deníkových zápisků Bohumila Němce, snad spojená rovněž s reedicí již dávno rozestraných Vzpomínek. Jak vidno, i když Jan Janko občas v žertovné nadsázce přemýšlí nad vhodným místem svého posledního odpočinku, dějiny přírodních věd se bez

jeho obrovských znalostí a originálního myšlenkového přínosu jen těžko obejdou.

Medailon by nebyl úplný, kdybych závěrem nepřipojil alespoň několik osobních poznámek o Janu Jankovi, jak jsem ho poznal v letech vzájemné spolupráce, během nichž jsme dokonce určitou dobu sdíleli společnou kancelář. Imponoval mi širokým rozhledem nejen v oblasti vědy, ale i v umění. Legendární se staly jeho citace Friedricha Hölderlina v originále, často jsme diskutovali o Goethovi nebo Novalisovi. Vždy nás spojovalo to, že jsme se oba pokoušeli nejenom o vědeckou produkci, ale

také o proniknutí do oblasti poezie a beletrie. Ne vždycky jsme zastávali stejné názory, ale všechny rozpory dokázala překlenout moudrá tolerantnost Honzy Janka, která zkrotila i mou někdy příliš ohnivou polemickou. V posledních letech se bohužel vidáme pouze sporadicky a diskuze s ním mi moc a moc chybí. Ale naštěstí v nynějších dobách už sedmdesátka není ani zdaleka věkem, kdy by byl všem dnům konec. A tak doufám, že se s Janem Jankem já i ostatní budeme ještě dlouho setkávat nejenom prostřednictvím jeho článků, ale i v osobních shledáních a diskuzích.

Jan Krekule

50 let od založení Ústavu experimentální botaniky Akademie věd

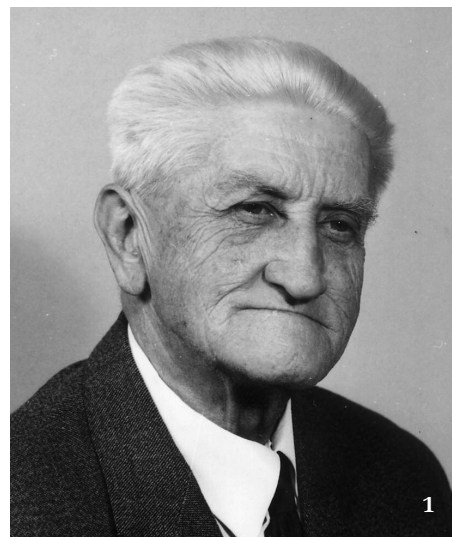
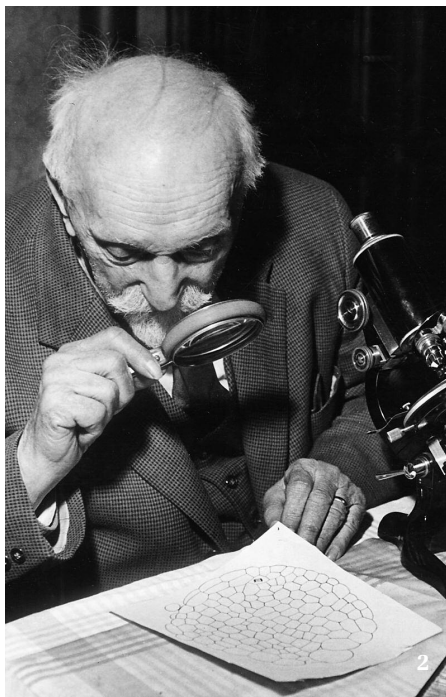
Ústav experimentální botaniky Československé akademie věd (dnes Akademie věd ČR, v. v. i.) byl založen 1. ledna 1962. Místem jeho zrodu se stala budova na Flemingově náměstí 2 (dříve Na cvičišti) v Praze 6, tehdy rovněž sídlo Biologického ústavu ČSAV, jehož dvě organizační jednotky – Oddělení fytopatologie a Oddělení fyziologie a genetiky rostlin – tvořily základ nově vzniklého ústavu. Dnešní exkurze do dějin ústavu má seznámit s jeho prvními kroky i péčí vychovatelů.

Osud novorozenců určují v pohádkách sudičky. U kolébky Ústavu experimentální botaniky (ÚEB) se sešly v takové úloze tři silné osobnosti, které pomohly ochránit a směřovat juvenilní instituci v třaslavé době syčené intolerance a poraněné dogmatismem. Největší vklad předal ústavu jeho první ředitel (1962–68) prof. Ctibor Blatný (obr. 1).

V době zakládání instituce byl vyzrálou vědeckou osobností s autoritou i v hlasem získávaným již v předválečném období. Zakladatel české rostlinné virologie se soustředěním na plodiny z domácí dvorany šlechtitelské i pěstitelské slávy – na brambory, chmel a vinnou révu. Tematika přinášela nejen teoretické, ale i praktické výstupy, znamenala přesvědčivý příklad spojení základního výzkumu s praktickým uplatněním na samém úsvitu dějin ústavu. Heslo: Ctibor Blatný – fytopatolog a rostlinný virolog, dobře naplňuje požadavky encyklopedického zařazení, ale zcela opomíjí rozlehlou odbornou erudici, společenskou angažovanost, kulturní ambice a zájmy i osobní charisma nositele. O pověstném polyhistorickém formátu svědčí také rozsah i obsah jeho nespočetných příspěvků do *Živy* v 50. a 60. letech 20. stol. Od václavek a letniček až k zahradnické virologii a ekologické problematice. Došlo to rovněž na výchovu ústavu. Uvedme příklad. Ústavní exkurze demonstrující katastrofální poškození krušnohorských ekosystémů kyselými dešti v 60. letech 20. stol. Po cestě jsme se podívali i podívili, proč se daří chmelu na svazích kolem Budyně, navštívili valdštejnský zámek

s obrazárnou v Duchcově, na kopcích byli přezkoušeni z horské květeny a velmi náročně se seznámili s účinkem domácích i zahraničních imisí. Všechno provázeno moralitou odpovědnosti za stav přírody. Sám pan profesor ji naplňoval příkladně, o čemž svědčí dobová veřejná či literární vystoupení nejen v případech oponentury novomlýnských vodních nádrží. A tak od samého počátku měl bělostný plášť experimentální botaniky na sobě zelený nádech setkávání s přírodou v reálu.

Prof. Bohumil Němec (obr. 2, viz *Živa* 2007, 5: 199–202) byl ve spojení s ústavem během několika posledních let svého života (zemřel v r. 1966). Noblesa i nezpochybnitelný vědecký kredit. Sledoval a opatroval první kroky ústavu na nově zřizované vědecké scéně. Pomohl s výchovou aspirantů, když se nedostávalo školicí (s díky vzpomínám na konzultace provoněné doutníkovým kouřem). Byla to jeho autorita, jež pomohla v r. 1957 tehdy

ještě Biologickému ústavu založit mezinárodní časopis *Biologia Plantarum*. Periodikum, které v době zahraničních styků omezených studenou válkou otvíralo světové hřiště vědy domácím adeptům. Vychází dodnes a je jediným českým vědeckým časopisem, který si na sebe dokázal i vydělat. B. Němec ho nejen pomáhal založit, ale publikoval v něm i ve svých 85 letech původní práce. Vznikly opětovným studiem jeho dávných cytologických preparátů. Pro mladou generaci je jeden z příkladů ztotožnění se s vědou jako osobním posláním. Uváděl ústav a poválečnou českou vědu do mezinárodního kontextu. Zažili jsme, jak v r. 1964 zahajoval a zúčastnil se symposia o ontogenetickém vývoji rostlin pořádaného ústavem. První příležitost poměřit vlastní výsledky se zahraničními vzory, navíc reprezentativní a tehdy ojedinělé setkání západu s neznámou oblastí vědy za železnou oponou. Respekt a úžas vzbudilo jeho úvodní vystoupení ve vile Lanna. Možnost kontaktu s žijící legendou světové biologie. Inspirace a povzbuzení pro nás, kdož začínali.

Pěstounem byl také prof. Ivan Málek, ředitel Biologického ústavu ČSAV, kam patřila zmiňovaná oddělení pozdějšího ÚEB. Hodnocení osobnosti ponechávám

1 Ctibor Blatný – zakladatel a ředitel Ústavu experimentální botaniky ČSAV počátkem 60. let minulého stol.

2 Bohumil Němec byl na sklonku svého života nejen moudrým rádcem, ale i aktivním badatelem. Snímky z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., pokud není uvedeno jinak